

משטר דמוקרטי חיוני לחברה מתוקנת

גאדה זועבי

בכל מדינה דמוקרטית נתפס החינוך לדמוקרטיה כמשימה מרכזית חשובה במסגרת ההנגשה, הביסוס והמימוש של ערכים דמוקרטיים אוניברסליים. קיומו של משטר דמוקרטי תלוי, מטבעו, באזרחים ובאלה המופקדים על עיצוב אופי המשטר הדמוקרטי – מנהיגים, מובילי דעת קהל, אנשי חינוך, אנשי ציבור, פוליטיקאים. הם אלה שמבססים את ערכו של משטר זה, ומנתבים ומעצבים את מפת הדרך לדור הצעיר.

הכרסום בדמוקרטיה

האופי הלאומי-האתני, הדתי, המובהק, והמציאות המורכבת, הקונפליקטואלית, מְשוּוים לישראל צביון של מדינה לא דמוקרטית. הקונפליקט הישראלי-פלסטיני והאופי הממושך של הכיבוש יצרו דילמה מסוימת באשר להגדרת המושג "דמוקרטיה" ולפרשנות שיש לתת לו. גורם נוסף אשר מְשווה לישראל צביון של מדינה לא דמוקרטית הוא הקונפליקט היהודי-ערבי בתחומי הקו הירוק. למעשה, בשל האופי היהודי של המדינה נחשבת ישראל היום למדינה שאין בה שוויון זכויות אזרחי לבני כל הלאומים החיים בה. אופיה היהודי של המדינה שולל מהאזרחים הערבים את זכויותיהם, ובפועל הם מודרים בה. אם כן, במצב הקיים קיימת נטישה של הגדרת המינימום של הדמוקרטיה. רבים בחברה הערבית סבורים – עקב הפערים המשמעותיים בין האזרחים היהודיים לבין האזרחים הערביים, וכן בין הראשונים לבין הפלסטינים החיים בשטחים הכבושים – כי ישראל איננה מבחינה בין עצם קיום הדמוקרטיה לבין איכותה. שכן, באין חירות ושוויון, אין דמוקרטיה. זאת ועוד, פערים חברתיים קיימים בישראל גם בין דתיים לחילוניים, בין עשירים לעניים ועוד, וגם הם מכרסמים בדמוקרטיה. הם גם מולידים הקצנה, גזענות ואלימות מכל עֵבֶר.

כל אלה מחלישים את המשטר הדמוקרטי, ומאיימים על עתידה של הדמוקרטיה במדינה. משום כך, נחוצים התגייסות ומאמצים רבים, בכלל החברה הישראלית, על מנת להפיל את חומות הגזענות, לנהוג סלחנות ולנהוג כבוד כלפי האחר. עלינו לחזק את הקול השפוי, לחזק כל פעילות שמטרתה הבנת האחר ולתמוך בה, לקרב בין התרבויות והעמים, ולהסכין למיגוון דעות למרות המחלוקות בנושאים שונים.

הערכים הדמוקרטיים במערכת החינוך

המושג דמוקרטיה כרוך בנושאים המושפעים מהיבטים דתיים, לאומיים, וחברתיים, וכן מזהותם האישית של העוסקים בנושא הדמוקרטיה במערכת החינוך. הקניית ערכי הדמוקרטיה כרוכה בקונפליקטים ובדילמות בשל פערים בין ערכים ואמונות. קושי זה בולט בעיקר בקרב מנהלים בחינוך הממלכתי-דתי הערבי: רובם חוששים לעסוק בנושא חשוב זה בשל החשש מזליגת הדיון לפוליטיקה, ובשל החשש מתגובות ההורים, התלמידים, והממסד החינוכי עצמו. המורים והמנהלים חשים מבוכה מול שאלותיהם הקשות של הורים ותלמידים, בעיקר בנוגע לאי-שוויון, אפליה והדרת האזרחים הערביים בתחומים שונים. וכך, בפועל, בעוד ההתנהלות היומיומית הדמוקרטית בבתי הספר מעודדת שיח, דיאלוג וסובלנות, נמנעים המנהלים מעיסוק בנושא הדמוקרטיה ככזה.

חרף הקשיים הללו צריך לחנך את בני הדור הצעיר לערכיה האמיתיים של הדמוקרטיה, ללמדם איך לחיות עם המחלוקות ולכבד את האחר בלי לפחד מהשוני ביניהם. צריך להדגיש ערכים ומסרים אלו תוך מתן הנחיות ברורות למורים, למנהלי בתי הספר ולמפקחים באמצעות הכשרות והשתלמויות, ובעזרת תוכניות חדשניות ואטרקטיביות לחינוך לדמוקרטיה. צריכות להיות הנחיות ברורות באשר לעצם העיסוק בדמוקרטיה תוך הגדרת גבולות השיח הדמוקרטי, וכיצד לעסוק באקטואליה ולהתייחס אגב כך גם לקונפליקטים. יש לתת גיבוי למנהלים ולמורים המבקשים לעסוק בנושאים רגישים בתחום הדמוקרטיה, ולשתף אנשי חינוך מתחומים שונים בהליך חשוב זה.

התקשורת ככלי משפיע

אמצעי התקשורת משמשים במדינות דמוקרטיות אחת הזירות המרכזיות של השיח הציבורי. זו במה להבעת דעות בנושאים מגוונים ולהפצת מידע. לתקשורת תפקיד מרכזי במימוש הרעיון העומד בבסיסה של הדמוקרטיה – מתן ביטוי הולם לקבוצות השונות בחברה, הצגת מגוון הדעות הקיים, ומתן לגיטימציה לריבוי דעות זה. חופש הביטוי מאפשר את גילוי האמת, מסייע לשמור על היציבות החברתית, ותורם למימוש עקרונות הדמוקרטיה. אמצעי התקשורת ממלאים תפקיד חשוב ומשמעותי, והם נחשבים לבעלי כוח רב מאוד במדינה דמוקרטית, שכן התקשורת קובעת במידה רבה את סדר היום הציבורי, והיא משנה מציאות ומעצבת דעת הקהל.

במדינה דמוקרטית צריכים אמצעי התקשורת להיות עצמאיים ובלתי-תלויים ברשויות השלטון, וליהנות מהחירות לדווח בלי הגבלה על המתרחש. עצם קיומה של תקשורת חופשית הוא תנאי הכרחי לקיומו של משטר דמוקרטי.

הייצוג בתקשורת בכלל, ובסיטואציה של קונפליקטים בפרט, הוא תהליך מתמיד של הבניית זהויות, ומשמש גם ככוח היוצר ומקבע סטריאוטיפים. מאלף במובן זה הוא ייצוגם של ערבים, כבני מיעוט, בתקשורת הישראלית. ברוב המקרים מופיעים ערבים בהקשר מאיים, בכתבות הנוגעות בעיקר לסכסוך הישראלי-פלסטיני, והם נעדרים כמעט כליל מכתבות בנושאי חינוך, כלכלה ועסקים, סחר ותעשייה. מומחים ערבים כמעט אינם מופיעים בתקשורת, ואין ולו פרשן ערבי אחד.

אשר לדפוסי הסיקור של האוכלוסייה הערבית בעיתונות העברית, מחקר העלה כי גם כאן היה הסיקור רווי סטריאוטיפים שליליים של ערבים. היקף הסיקור של הערבים היה מצומצם גם הוא, והתמקד בעיקר בשני נושאים – ביטחון ופשע. רוב פעילות המחאה של האזרחים הערבים סוּגָה כנוגעת ל"ביטחון וחתרנות", ולא כנוגעת להעלאת דרישות אזרחיות. בכך תרם הסיקור לדה-לגיטימציה של תביעותיהם ודרישותיהם של הערבים לשוויון אזרחי ולאומי בישראל.

התיוג הזה הוא מסוכן, ומחקרים שונים כבר עמדו על כך שחוסר הייצוג, וההתעלמות מהאוכלוסייה הערבית בתקשורת היהודית, מכרסמים באופיה הדמוקרטי של התקשורת הישראלית. שכן, במשטר דמוקרטי התקשורת ממלאת תפקיד חשוב בשמירה על זכויותיהם של בני מיעוטים וקבוצות שוליים, והתעלמות מהם או הצגתם באור שלילי הן בדיוק ההיפך מכך.

על מנת להתמודד עם בעיה עמוקה זו יש לעודד ולהדק את הקשר הבלתי-אמצעי בין עורכים בתקשורת העברית לבין המנהיגות המקומית והארצית באוכלוסייה הערבית. יש לעודד דיון ציבורי, ולתת לערבים הזדמנות להביע את עמדותיהם, חרף המחלוקות. רק כך אפשר לחזק את הקולות השפויים ולהגן על הדמוקרטיה.